

Leren van de dieren (Spreuken IV)

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Spreuken 6, 1-19

2^e schriftlezing: Galaten 6, 6-10

3^e schriftlezing: Lukas 12, 13-21

Inleiding

Mensen zijn soms net mieren, die zich kapot kunnen werken maar ondertussen vergeten waarom het te doen was. Toch worden juist de mieren aan ons tot voorbeeld gesteld. Kennelijk is de houding van de krekkel voor de schrijver van het Spreukenboek afschrikwekkender dan die van de mier. Wat kunnen wij leren van de dieren, wanneer het gaat om arbeidsethos en moraal?

De fabel van de krekkel en de mier¹

De krekkel sjirpte dag en nacht, zo lang het zomer was, wyl buurvrouw mier bedrijvig op en neer kroop door 't gras 'Ik vrolijk je wat op,' zei hij. 'Kom, luister naar mijn lied.' Zij schudde nijdig met haar kop: 'Een mier die luiert niet!' Toen na een tijd de vrieswind kwam, hield onze krekkel op. Geen larfje of geen sprietje meer: droef schudde hij zijn kop. Doorkoud en hongerig kroop hij naar 't warme mierennest. 'Ach, juffrouw mier, geef alsjeblijft wat eten voor de rest Van deze barre winter. Ik betaal met rente terug, Nog vóór augustus, krekkelwoord en zweren doe 'k niet vlug' 'Je weet dat ik aan niemand leen,' Zei buurvrouw mier toen heel gemeen. 'Wat deed je toen de zon nog straalde En ik mijn voorraad binnenhaalde?' 'Ik zong voor jou,' zei zacht de krekkel. 'Daaraan heb ik als mier een hekel! Toen zong je en nu ben je arm. Dus dans nu maar, dan krijg je 't warm!'

Moraal: Wie leeft van kunst gaat door voor gek. Vaak lijdt hij honger en gebrek.

Gemeente van Christus, de wet kan een gehoorzame, brave burger van je maken. Door ons aan de regels te houden, kan het zijn dat we altijd binnen de lijntjes kleuren. Dan worden we geprezen. Misschien verwerven we op die manier op den duur ook wel veel rijkdom, die we in een steeds groter huis kunnen opstapelen. Misschien doen we het in de ogen van de mensen allemaal wel heel erg goed. Maar daarom *ben* je als mens op zichzelf nog niet goed, in de zin van barmhartig. Iemand die altijd verstandig is, kan misschien *goed* voor zichzelf zorgen, maar is daarom nog niet automatisch liefdevol. Misschien houd je je altijd trouw aan al je afspraken en beloftes. Misschien doe je in de formele zin niemand tekort, maar dat maakt je op zichzelf nog geen echt mens, zoals God je heeft bedoeld. Er is, wat het Koninkrijk

van God betreft, waarin ieder mens er mag zijn en tot zijn of haar recht komt, een bijzondere wet. In het Nieuwe Testament wordt naar de orde van Gods Koninkrijk die hiermee correspondeert, vaak verwezen met woorden van 'eeuwig leven'.² Het gezag van die wet gaat uit boven het morele rapportcijfer dat de wereld ons geeft. Kortom, de aansporing die wij lezen in het Spreukenboek om grenzen te stellen aan het borg staan voor een ander, is even raadselachtig als belangrijk om over na te denken, ieder met betrekking tot zijn of haar eigen leven.

Mag je een belofte breken? Moet dat soms zelfs? Of bedoelt de tekst als het gaat om het losmaken, eigenlijk 'inlossen'. Maar wat is dat dan, 'inlossen'? Wij kennen de oude rechtsregels van Israël niet goed en weten eenvoudigweg niet precies wat er in zo'n oude tekst wordt bedoeld. Mogelijk ging het er om middels een contract financieel borg te staan voor een schuldenaar. Maar wat het ook is, het is duidelijk dat de Spreukendichter paal en perk stelt. Het moet niet te gek worden. Hij geeft advies jezelf geen rust te gunnen, voordat zo'n contract is beëindigd. Als het contract al te zeer gaat knellen, stel dan alles in het werk om je ervan te bevrijden.

Ik lees het als een voorbeeld van een fuik, waarin je als mens onbedoeld terecht kunt komen. Je hebt je woord gegeven, maar er is iets niet goed gegaan. Het goede kan in onze wereld ontsporen. Dat moet je nooit te lang aanzien, als het in je vermogen ligt er iets aan te doen. De ontsporing van het goede, is iets anders dan het gewilde kwaad. Er is in onze wereld tragiek. Dat zijn ongelukken die niemand wil. Het is belangrijk om te onderscheiden. Dat is differentiëren. Wij hebben, in het christendom wel eens teveel alles op één hoop gegooid. Aan eenvoudige, brave mensen, zijn de ergste vormen van kwaad verweten, terwijl zij alleen maar een misstap hadden begaan. Dat was niet goed, maar het was een vergissing. Ze waren verkeerd geïnformeerd. Of ze hadden een verkeerd beeld van de werkelijkheid, of van zichzelf of van de ander. Wat is het erg als mensen aan de zijlijn in zo'n situatie alleen maar kunnen oordelen.

Schuldgevoelens zijn aangepraat, doodzonden verweten, met een ernst en een oordeel, die alleen gepast zou zijn geweest bij opzettelijk misdadige

praktijken. Aan mensen die van het leven hadden genoten, en hadden gezongen en gedanst als krekels in een lange zomer, werd soms de toegang tot de gemeenschap ontzegd. Een armoedeval, al dan niet door eigen schuld, kon mensen zomaar isoleren en uit de gemeenschap van de mensen doen vallen. Mannen en vrouwen, die naast het geijkte spoor hadden gelopen, zijn vernederd en gestigmatiseerd: 'Schone leden, lichte zeden?' werd er gefluisterd. En: 'Wie eens steelt, is altijd een dief?' En wat doet het met je zelfbeeld wanneer je na een echtscheiding, wordt geweerd van de eucharistie of van het avondmaal? Wie was het ook weer die zei: 'Wie zonder zonde is, werpe de eerste steen'?'³

Het gedeelte uit het Spreukenboek dat wij vandaag hebben gehoord valt in vier delen uiteen. Het is op het eerste gehoor helemaal niet zo gemakkelijk om daar een rode lijn in te ontdekken. Ik ga dat niet forceren.⁴ Ik zie meer een lichtrode stippellijn. Het *eerste deel* (Spreuken 6, 1-5) gaat dus over een belofte van borg, die wellicht te lichtvaardig is gedaan. Iemand is voor een ander borg gaan staan, heeft bepaalde beloften gedaan, waarschijnlijk met betrekking tot een zakelijke transactie. Maar het gaat niet goed. Alles loopt scheef. Er komt geen einde aan. De aansporing is het er niet bij te laten zitten, maar de op je genomen verplichting in te lossen, op te heffen, in ieder geval een einde te maken aan die overeenkomst. Dan kan de ander verder en jij ook. Maar wat kan dat moeilijk zijn!

In het *tweede deel* wordt een les geleerd van de dieren, namelijk de mieren. De vraag is alleen: Wat leren we precies? Leren wij dat ijverig eten verzamelen in de zomer, leidt tot een lekker warm huisje voor jezelf in de winter? Leren we dat je dan vervolgens het recht hebt anderen buiten te sluiten, zoals die waardeloze krekels, die maar een beetje muziek had zitten maken, in plaats van hard te werken? Het lijkt er op het eerste gezicht wel op. En het Spreukenboek is niet de enige plaats waar met zoveel belangstelling naar de mieren wordt gekeken. Heb je het wel eens gedurfd om op je buik bij een mierenhoop te liggen? Is het niet verbazend wat je dan ziet? Op allerlei plaatsen in het oude Midden Oosten hebben ze dat ook gedaan. In het oude Egypte waren ze diep onder de indruk. De Griekse fabeldichter Aesopus observeerde de mieren met diep ontzag. In zijn voetspoor schreef de bekende fabelverzamelaar Jean de la Fontaine het werk van de mieren.⁵

Misschien herinneren mijn generatiegenoten zich de Fabeltjeskrant, het poppenprogramma uit de jaren zeventig, waarin Meneer de Uil ons, voor het naar bed, gaan voorlas. De zenuwachtige juffrouw Truus de Mier was altijd erg druk met schoonmaken, maar of zij veel bereikte? Populair werd zij in ieder geval niet, in het Grote Dierenbos. Te snel komt bij mij bij de mieren de associatie op met slavenarbeid. Hebben teveel mensen

in onze tijd niet *te* goed naar de mieren gekeken als non-stop arbeiders, die niet anders kunnen dan werken? Hebben wij de mieren niet willen imiteren, zonder wijs te willen worden? Komen daar misschien al die klachten vandaan over overspannen dertigers en 'burn out' op je vijftigste, afgebrand, uit het arbeidsproces vallen? Wat kan die wijsheid van de mieren zijn, waardoor zij het kunnen volhouden? Mieren raken nooit 'burn out'. Is het niet juist omdat zij hun aard volgen en altijd samenwerken, dat zij kunnen doen wat ze doen?

In het Spreukenboek is geen aandacht voor de negatieve kant van de ijver van de mieren. Zij worden aan de mens, louter in positieve zin, tot voorbeeld gesteld:

Ga naar de mieren, luiaard,
kijk hoe ze werken en word wijs.⁶

Kennelijk gaat alle aandacht hier uit naar de wijsheid die er ligt in het vooruitdenken naar de tijd van ontbering die komt. De noeste arbeid en het opstapelen van de oogst door de mieren worden geprezen. Zij hebben er niet eens een aansporing van een leidinggevende voor nodig. Zij werken naar hun aard. Zij kunnen gewoon niet stilzitten, maar wat ze doen past per definitie bij hun bestaan.

Ondertussen is het waar dat in het Spreukenboek luiheid en een afwachtende houding aannemen worden afgekeurd. Een prachtige spreuk in dit verband vinden we in hoofdstuk 26:

Zoals een deur in zijn scharnieren draait,
zo draait de luiaard zich om in zijn bed.⁷

Dat wil zeggen dat het genieten *in het moment*, zonder aan de toekomst te denken wordt gezien als het grote gevaar. De waarschuwing aan de krekels onder ons is duidelijk: Pas op, straks als de winter komt, dan krijg je spijt. Kom dan niet bij de mieren aankloppen om onderdak! Terecht zullen zij je dan de deur wijzen. Het is een onheilspellend verhaal voor kunstenaars en levensgenieters. Daar gaat ook iets hard in schuil en onbarmhartigs. Niet alleen de luiaard, ook de zwoeger, loopt gevaar. Voor de dood zijn wij allemaal gelijk. Dat is niet de wijsheid van Spreuken, maar wel die van de Prediker.⁸ Zo corrigeert het ene bijbelboek de eenzijdigheid van het andere.

Er is een kwaad van een waarachtig heel andere orde. Dat is de schurk die in het *derde deel* van Spreuken 6 wordt beschreven (Spreuken 6, 12-15). Dit is een bewust kwaadaardig mens, een door en door onbetrouwbaar iemand. Na alle waarschuwingen, slaat nu de stemming om. Hier is geen sprake van tragiek of

ontsporing van goede bedoelingen. Hier wordt 'de onheilsmens' beschreven (de 'belialmens'). Dat is een andere categorie mens, dan al die anderen, die leven met vallen en opstaan. Het is een heel andere tekst. Hier gaat het, over de agent van het kwaad, willens en wetens. Dat is de mens die het opzettelijk op de ondergang van zijn medemens heeft gemunt. Deze mens is niet meer te waarschuwen. Wij, de lezers, worden voor hem gewaarschuwd. In de typische zwart-wit wijsheid van het Spreukenboek, kan het niet anders, dan dat deze misdadiger plotseling ten val zal komen. God rekent met hem af. Abrupt, in een oogwenk, breekt zijn werk af. Hij zal ten onder gaan, samen met het kwaad dat hij beraamde. Een tijdlang kan hij verschrikkelijk te keer gaan. Hij kan andere mensen meesleuren. Tenslotte hebben hij en zijn werk in Gods licht geen toekomst. Talloze massamoordenaars, dictatoren, meedogenloze criminelen en terroristen zonder enig mededogen, schieten mij te binnen. Als ooit zo iemand je pad kruist, verlies je er niet in. Wees wijs en houd afstand.

Het vierde gedeelte, tenslotte, bestaat in de vorm van een getallenspreuk (Spreuken 6, 16-19). Er worden zeven zaken opgesomd die de Here God een gruwel zijn. Vijf van die misdaden zijn verbonden met telkens een ander lichaamsdeel, waarmee zoveel goed gedaan zou kunnen worden, maar als wij niet uitkijken, wordt dat lichaamsdeel tot een instrument ten dienste aan het kwaad:

... *ogen* die hooghartig kijken
 en een *tong* die liegt,
handen die onschuldig bloed vergieten
 en een *hart* dat op het kwade zint,
voeten die zich naar de misdaad reppen ...

Dan volgen tot slot van de getallenspreuk nog twee typen mensen, waar God in de ogen van de Spreukendichter niet anders dan een hartgrondige hekel aan kan hebben:

getuigen die bedriegen, altijd liegen

en zij die stoken tussen broers.

Zij horen thuis in de eerder genoemde categorie van het kwaad. Maar de moeilijke vraag die ik niet wil ontlopen, is of we met de verwijzing naar de ledematen, dat wil zeggen de ogen, de tong, de handen, het hart en de voeten, hier ook geen *tegenstem* kunnen horen, ten opzichte van het al te zwart-witte beeld van de eerdere gedeelten. Wat als die mier nu eens met hooghartige *ogen* keek naar die krekel, die zo heerlijk had gezongen in de zomer? Wat als er leugenachtige *tongen* liefdeloos oordeelden over de mens die tekort schoot en die door iedereen werd beschuldigd van onverantwoordelijk gedrag? Wat als er honger en dood uit voortkwam, door de onbarmhartigheid niet te willen delen van de met grijpgrage *handen* opgestapelde rijkdommen? Wat als het buitensluiten van falende mensen, nu eens ingegeven was door jaloezie en een onzuiver *hart*? Wat als onze *voeten* zich, figuurlijk gesproken, reppen om de perfecte misdaad te plegen, dat is door iemand de liefde te onthouden die nodig is om te kunnen leven? Wij worden gewaarschuwd.

Eeuwig leven, ten slotte, wordt in de Galatenbrief heel mooi beschreven als 'de oogst van zaaien op de akker van de Geest'. Hierin vindt de apostel Paulus een aansporing om, zonder angst voor de dood of het mogelijk zinloze van ons handelen, eenvoudigweg het goede te doen, zonder op te geven. Waar dat gebeurt is ruimte om te leven, ruimte die past bij je aard. Dat is als houvast genoeg, voor u en mij. Amen.

Uitzending en zegen

Gaan jullie vanhier, weet je dan gezegende mensen. Wij mogen er zijn, zoals we zijn. Wij worden in Gods Woord uitgenodigd onszelf te zien als geliefde kinderen van God. Wij mogen zaaien op de akker van de Geest en oogsten dan geen succes in de ogen van mensen of vergankelijke rijkdom, maar eeuwig leven.

De vrede van God,
 die alle verstand te boven gaat,
 zal jullie harten en jullie gedachten
 behoeden in Christus Jezus.

Noten

¹https://nl.wikipedia.org/wiki/Fabels_van_Jean_de_La_Fontaine

²Zoals in Galaten 6, 6-10.

³Johannes 8,7b.

⁴Tuinstra, E.W., *De prediking van het Oude Testament, Spreuken I*, Baarn 1996, 165-166.

⁵Er zijn bij Aesopus twee versies van de fabel: één waarin een tor en mier tegenover elkaar staan (No.137); één waarin een krekel tegenover meerdere mieren staat (No.138), *Fables of Aesop*, vertaling S.A. Handford, Harmondsworth 1977 (=1954), 141-142. Voor de fabel van Jean de la

Fontaine: www.beleven.org/verhaal/de-krekel-en-de-mier.

⁶Spreuken 6,6.

⁷Spreuken 26,14.

⁸Bijv. Prediker 8,8.

Figuur 1:

Dit werk valt onder een Creative Commons “Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal” licentie.

